

RIJEČ O RIJEČIMA (I FRAZEMIMA)

Ljiljana Kolenić, RIJEČ O RIJEČIMA

*Iz hrvatske leksikologije i frazeologije 17. i 18. stoljeća,
Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku,
Pedagoški fakultet, Osijek, 1998.*

Tema je znanstvenoga interesa Ljiljana Kolenić u knjizi *Riječ o riječima* određena podnaslovom *Iz hrvatske leksikologije i frazeologije 17. i 18. stoljeća*. Odnos između leksikologije i frazeologije složen je, a proizlazi iz odnosa njihovih temeljnih jedinica: leksema i frazema. S obzirom na činjenicu da se u frazemima i među njima potvrđuju isti sematički odnosi kao u leksemima i među njima, frazemi su zapravo leksemi, a frazeologija dio leksikologije, koju još čine i leksička semantika, onomastika i tvorba riječi te bliska joj leksikografija. Otuda i logično polazište od širega prema užemu u strukturiranju knjige, pa se prvi, širi dio knjige nazivlje *Leksikologija*, a drugi, koji se odnosi na samo jedan dio leksikologije, naslovljen je *Frazeologija*. Autorica se dotiče i onomastike i tvorbe ostvarujući time zaokruženu leksikološku cjelinu. U drugome dijelu podnaslova autorica vremenski omeđuje svoj interes na 17. i 18. stoljeće. Ta su dva stoljeća izuzetno važna za povijest hrvatskoga književnoga jezika. Sedamnaesto je stoljeće posljednje predstandardizacijsko, a 18. stoljeće prvo standardizacijsko razdoblje. Spona je to koja intrigira na potraživanje standardizacijskih elemenata već u 17. stoljeću u kojemu je napisana prva hrvatska gramatika i znatno raste utjecaj štokavštine. Hrvatskome se jeziku od 18. stoljeća može pridati epitet standardnoga

zbog više razloga: u djelima slavonskih i makarskih književnih djelatnika koji su povezani djelovanjem bosanskih franjevac a evidentna je pretežitost ikavskih tekstova; oni stvaraju i novu, vrlo čitanu folklornu književnost koja je prosvjetiteljskom idejom orijentirana prema puku; sve je veći broj jezikoslovnih djela propisivačke naravi i, konačno, M. P. Katančić prevodi *Sveto pismo staroga i novoga zakona* na ikavski štokavski idiom. Polazeći od pretpostavke da je jezično jedinstvo prethodno spomenute horizontalne zajednice slavonskih, makarskih i bosansko-franjevačkih autora, osim ikavskim refleksom jata ostvareno i elementima na leksičkoj razini, Ljiljana Kolenić u ovoj knjizi analizira konkretne tekstove, rječnike i književna djela te istražuje i utvrđuje unutarpokrajinske i međupokrajinske leksikološke spone.

Takva su nastojanja najjasnije izražena u prvome dijelu knjige naslovljenu *Leksikologija* i podijeljenu u tri cjeline. U prvoj se cjelini, *Rječnici u gramatikama bosanskih franjevaca 18. stoljeća* analiziraju djela Tome Babića i Lovre Šitovića Ljubušaka, u drugoj imenom *Rječnici u slavonskim gramatikama 18. stoljeća* istražuju se leksikološke poveznice slavonskih gramatičara Blaža Tadijanovića, Matije Antuna Reljkovića i Marijana Lanosovića te njihove veze s bosanskim franjevcima,

a u trećoj naslovljenoj *Imena i razgovori u slavonskim gramatikama 18. stoljeća* ono što sam B. Tadijanović nazivlje *svašta po malo*: toponimija, tvorbeni aspekt antroponimije te obrasci razgovora kao posebnost slavonskih gramatičara. Bosanskim je franjevcima i slavonskim gramatičarima zajedničko to što u svojim jezikoslovnim priručnicima ne prikazuju strukturu nekoga konkretnoga organskoga sustava, već apstraktan jezični sustav, odnosno književni jezik koji, premda utemeljen na štokavštini, ne isključuje elemente ostalih narječja.

Djelovanje je bosanskih franjevaca u okviru redodržave Bosne Srebrene za hrvatsku filologiju važno s dvaju aspekata: kao neizostavnoga dionika u hrvatskoj književnosti prosvjetiteljstva, te kao jezične i geografske poveznice među slavonskim i makarskim piscima koji čine jezgro razvoja standardnoga hrvatskoga jezika. Osoba u čijemu su stvaralaštvu objedinjene obje te sastavnice jest Tomo Babić koji je u književnosti iza sebe ostavio djelo *Cvit razlika mirisa duhovnoga* (uz uzgrednu primjedbu da je u uvodu rasprave nečijom omaškom T. Babiću pridjenuto autorstvo inače Grabovčeva djela *Cvit razgovora*) ili poznatu *Babušu*, najčitanije djelo uz Kačićev *Razgovor ugodni* i Reljkovićev *Satir*. U jezikoslovnome je smislu važna njegova *Prima grammaticae institutio pro tyronibus illyricis accomodata* objavljena u dva izdanja, prvo 1712., a drugo 1745. godine. *Grammatica latino-illyrica* (1713.) Lovre Šitovića Ljubušaka druga je gramatika bosanskih franjevaca. Sastavni su dio tih gramatika hrvatsko-latinski rječnici koje autorica analizira u dvjema raspravama u okviru cjeline *Rječnici u*

gramatikama bosanskih franjevaca 18. stoljeća. Leksikografska su polazišta obaju autora određena uporabnom vrijednošću gramatika, a ona je prvenstveno bila naučiti korisnike (T. Babić *dicu*, a L. Šitović *mladiće*) osnovama latinske gramatike, pa imeničke natuknice nisu gramatički obrađene. Rječnici nisu strukturirani abecedno već po semantičkim poljima, s time što T. Babić ima hiperonim kao natuknicu, dok Šitovićeva semantička polja nisu naslovljena. Druga i posljednja razlika među dvama rječnicima jest činjenica da je Šitovićev rječnik znatno manji. Uz natuknicu oba bilježe sinonime navodeći uglavnom riječi iz različitih narječja bez obzira na to jesu li one činjenica primarnoga sloja hrvatskoga jezika (*kiša / godina / daž*) ili je dio njih stranoga podrijetla (*sirčet / ocat / kvasina*). Zanimljivo je i to da se u gramatikama rabi već razvijeno gramatičko nazivlje. Na kraju prve cjeline autorica zaključuje da se na leksikografski rad Tome Babića i Lovre Šitovića Ljubušaka "nasljeđuju kasniji hrvatski leksikografi, ponajprije oni iz Slavonije" (str. 20).

Taj se utjecaj ponajbolje vidi u činjenici da su slavonski gramatičari prema gramatikama bosanskih franjevaca u svoja djela unosili rječnike. Rezultat je to općenitoga nastojanja hrvatskih jezikoslovaca da stvore cjelovito lingvističko djelo (to čine i J. Mikalja i A. Della Bella pridajući svojim rječnicima kratku gramatiku).

Prva je slavonska gramatika *Svašta po malo iliti kratko složenje imena i riči u ilirski i njemački jezik* (1761.) Blaža Tadijanovića. Osim gramatike i rječnika u knjizi su i obrasci razgovora (koje prema

njegovu uzoru preuzimaju i drugi slavonski gramatičari), napuci za pisanje pisama i dio paremiološkoga materijala. Tadijanovićev je rječnik hrvatsko-njemački, strukturiran, kao i Babićev i Šitovićev po semantičkim poljima. Podijeljen je u četiri dijela, prema vrstama riječi u natuknici, a zapisuje i nešto frekventnih frazema. Zanimljiv dio korpusa čine sinonimski nizovi koji započinju frekventnim i poznatim pojmom, a to su najčešće tuđice i nastavljuju se novim, dotad nepoznatim ili nekorištenim, domaćim izrazom. Rezultat je to Tadijanovićevih purističkih tendencija kojima je iz jezika želio ukloniti uobičajene germanizme. Na kraju analize *Rječnik u gramatici Blaža Tadijanovića* autorica izdvaja sličnosti s Babićevom gramatikom i zaključuje da je B. Tadijanović poznao i konzultirao gramatiku Tome Babića. Osim nje B. Tadijanović je rabio i Belostenčev rječnik iz kojega preuzima i kasnije štokavizira kajkavske i čakavske riječi.

Matija Antun Reljković autor je *Nove slavonske i nimačke gramatike*, koja je doživjela tri izdanja (prvo 1767.) i u kojoj su čak tri rječnika: *Verstopis*, *Od glasa silabah* i *od nadslovakah* i *Ričnik*. Purističke su tendencije zajedničke svim trima slavonskim gramatičarima i polazištem su u sastavljanju njihovih rječnika. Stoga autorica detaljnije analizira *Verstopis* u kojemu se iskazuje specifičan odnos prema tuđicama, osobito turcizmima i u znanosti često spominjana metodologija koju je M. A. Reljković razvio za potrebe utvrđivanja tuđica i njihova zamjenjivanja riječima iz svih hrvatskih narječja. Naime, da bi točno utvrdio "prave slavonske" riječi

pregledava "*ričnik dalmatinski, horvatski, pemski i poljski*". U daljnjoj je analizi autorica usmjerena na utvrđivanje autora rječnika koje M. A. Reljković spominje. Usporednom metodom utvrđuje da je *dalmatinski*, tj. čakavski rječnik upravo Vrančićev. Dopunjujući istraživanja R. Aleksića koji tvrdi da je M. A. Reljkoviću *horvatski*, tj. kajkavski rječnik Habdelićev, autorica utvrđuje i uporabu Belostenčeva rječnika. Premda se izričito ne spominje, snažan je i utjecaj Tome Babića. Veza s drugim leksikografima važna je zbog dvoga: prvo, zbog razvoja purističkih tendencija koje nisu usmjerene unutarjezično inzistirajući na ekskluzivnosti štokavskoga narječja, već upravo izvanjezično inzistirajući na čistoći hrvatskoga jezika kao cjeline triju ravnopravnih narječja; drugo, zbog potvrđivanja veza među onodobnim lingvistima i kontinuiteta u razvoju tronarječnih smjernica za razvoj hrvatskoga književnoga jezika postavljenih već u hrvatskome srednjovjekovlju. Više je pozornosti posvećeno i hrvatsko-njemačkome *Ričniku* koji je očito koncipiran po uzoru na Tadijanovićev rječnik od kojega se razlikuje samo po tome što M. A. Reljković ne unosi nepromjenjive riječi. Pokušaj normiranja leksičke razine osobito je uočljiv u obrascima razgovora u kojima autor svaki turcizam zamjenjuje hrvatskom riječi.

Treća je i posljednja slavonska gramatika *Neue Einleitung zur slavonischen Sprache* Marijana Lanosovića (prvo izdanje 1778.) koja je namijenjena učenju hrvatskoga jezika. Njegova književnojezična koncepcija također počiva na otvorenosti prema svim

narječjima što se ogleda kroz činjenicu da kao uzor za učenje jezika visoka stila spominje i "velike pisce" koji su pisali čakavskim književnojezičnim tipom te time što se ugleda u jezikoslovna djela J. Mikalje, A. Della Belle i I. Belostenca. U ovoj raspravi autorica analizira rječnike u dvama izdanjima, prvome iz 1778. i trećemu, prerađeno i dopunjenome, iz 1795. godine, a potom ih i uspoređuje. Rječnik se prvoga izdanja po nekim odrednicama razlikuje od Tadijanovićeve i Reljkovićeve, primjerice natuknice su poredane abecednim redom; rječnik je njemačko-hrvatski, a ne hrvatsko-njemački i sl. U trećemu se izdanju, u drugome od tri koncepcijski potpuno različita rječnika, javlja i mađarska komponenta, a zastupljeni su i očekivani obrasci razgovora, popis imena i upute za pisanje pisama. Usporedbom prvoga i trećega izdanja zaključuje se da M. Lanosović nije prepisivao iz starijih izdanja, već je svako izdanje popravljao prema iskazanim potrebama i stečenim znanjima. Marijana Lanosovića B. Tadijanoviću i M. A. Reljkoviću približuju purističke tendencije koje su, premda ih on nigdje izrijekom ne spominje, izrazite u obrascima razgovora u kojima navodi kontaktne sinonime s primjerima iz svih triju narječja i dopušta uporabu svih domaćih oblika. Liberalan je i glede refleksa jata koji po njemu može biti ikavski i jekavski, a tek iznimno i ekavski.

Cjelinu nazvanu *Rječnici u slavonskim gramatikama 18. stoljeća* autorica zaključuje odlomkom *Zajedničke osobine rječnika u slavonskim gramatikama 18. stoljeća* izdvajajući pritom: 1) purističke tendencije; 2) otvorenost prema jezičnim, posebno

leksičkim elementima čakavskoga i kajkavskoga narječja; 3) uzimanje u obzir višestoljetna nastojanja hrvatskih jezikoslovaca oko stvaranja jedinstvenoga književnoga jezika što se iščitava kroz uporabu Vrančićeva, Mikaljina, Della Bellina, Habelićeva, Belostenčeva, Babićeva i Šitovićeve rječnika. Ostale se u zaključku neizdvojene poveznice među slavonskim gramatičarima te one koje njih spajaju s bosanskim franjevcima mogu spoznati pozornim čitanjem pojedinačnih rasprava podijeljenih u dvije cjeline u kojima autorica daje dovoljno podataka za utvrđivanje onih jezikoslovnih elemenata koji su kao kohezivna snaga povezali te dvije pokrajine stvorivši temelj razvoju standardnoga hrvatskoga jezika.

Treća i posljednja cjelina prvoga dijela knjige odnosi se na *Imena i razgovore u slavonskim gramatikama 18. stoljeća*. Slavonske se gramatike koncepcijski razlikuju od svih drugih gramatika po tome što sadrže i obrasce razgovora, naputke za pisanje pisama, imenare i sl. Unošenje je tih poglavlja određeno namjenom gramatika, što pretpostavlja i njihovu funkcionalnost. U raspravi o toponimiji u trima slavonskim gramatikama autorica ističe da je Tadijanovićeve gramatika u tome smislu najsiromašnija i da se u njoj ne bilježe domaći toponimi. Osim toponima iz vlastitoga okruženja, u gramatikama su zapisani i drugi za Hrvatsku važni toponimi iz Europe i svijeta. Važna je činjenica da u slavonskim gramatikama toponimi nisu tretirani kao onomastička građa, ne istražuje se njihova etimologija ni proširenost, već se sagledavaju kao gramatička građa. Na kraju rasprave

autorica daje popis svih toponima omogućujući time daljnja istraživanja. Na onomastička se pitanja nadovezuje i rasprava o *Tvorbi osobnih imena u gramatici Marijana Lanosovića*. Lanosovićeva je gramatika bogatija za abecedni popis osobnih imena s njemačkom natuknicom te s jednim ili više hrvatskih i mađarskih korelata. Na toj onomastičkoj građi autorica analizira dočetke za tvorbu osobnih imena izdvajajući sufikse koji su i danas plodni i utvrđujući pretežitost sufiksalne tvorbe, neke fonološke značajke te status zabilježenih imena danas. Jezično se čistunstvo potvrđuje u Lanosovićevo radu i u segmentu osobnih imena koji mu inače nije podložan, on naime prevodi imena stranoga podrijetla (npr. *Vital - Živko*), pa čak i inače neprevodiva osobna imena antičkoga podrijetla. *Proserpina* je tako *Čistilka*, *Lipotica*, *Hvoja*, *Siba*, *Bludnica* i sl. Raspravi je dodan popis svih osobnih imena iz Lanosovićeve gramatike što omogućuje daljnju onomastičku analizu i onima kojima Lanosovićeva gramatika nije dostupna.

Obrasci razgovora sastavni su dio svih triju slavonskih gramatika 18. stoljeća i do sada im se nije posvećivala dostatna pozornost jer se nisu držali bitnim dijelom gramatike. Predmetom znatnijega znanstvenoga zanimanja postaju kada se uvidjelo da se upravo kroz njih normira iskaz praktično primjenjujući sva gramatikom propisana pravila. Snažna se puristička tendencija tako oživotvoruje označavanjem tuđica u primjerima svakodnevne komunikacije i prijedlogom da se one zamijene jednim od ponuđenih sinonima hrvatskoga podrijetla. Obrasci razgovora su i svojevrsan stilski priručnik

jer se nudi izbor među rečenicama različite stilske vrijednosti, važni su za podizanje kulture govorenja, a služili su i kao jezični savjetnik. Kao potvrdu svega što je u raspravi navedeno, autorica nudi tri obrasca takvih razgovora.

Drugi dio knjige naslovljen *Frazeologija* ima šest rasprava te dodatak o *Frekventnim frazemima u djelima hrvatskih pisaca 18. stoljeća*. U prvim se dvjema raspravama analizira frazeologija neštokavskih rječnika J. Habdelića i I. Belostenca čija su frazemima bogata djela, premda napisana u 17. stoljeću, snažno utjecala na standardiziranje hrvatskoga jezika, a u preostalima frazemi u književnim djelima štokavaca Slavonaca te Andrije Kačića Miošića kao predstavnika južne štokavske struje. Već je u uvodnome dijelu u kojemu tumači osnovne frazeološke pojmove evidentno da autorica svoju analizu zasniva na teorijskim polazištima Antice Menac, ponajprije glede toga što frazemima drži i fonetske riječi i prihvaća podjelu na frazeme u užemu i širem smislu. U prvoj se raspravi naslovljenoj *Frazemi u Habdelićevo Dikcionaru* analizira Habdelićev hrvatsko-latinski rječnik *Dictionar ili Reči slovenske z vekšega ukup zebrane, u red postavljene, i diačkemi zlahkotene* izdan 1670. godine. Autorici je rječnik zanimljiv zbog brojnosti frazema koji su predstavljeni u natuknicama i stoga što osim čvrste kajkavske osnovice J. Habdelić u rječnik unosi i neke nekajkavske riječi ponovno potvrđujući jedinstvo i povezanost triju hrvatskih narječja. Provedena je frazemska analiza na više razina: prema vrstama riječi središnje punoznačnice; prema sintaktičkom ustrojstvu uz

izostanak fonetskih riječi; analiza semantičkih odnosa među frazemima kojom se potvrđuje frazemska sinonimija i antonimija; prema semantici frazeme dijeli u semantička polja koja se odnose na kršćanski život, ugled, ljudske osobine i sl.; analiza učestalosti uporabe pojedinih riječi u više različitih frazema; prema stilskim odrednicama većina je frazema iz razgovornoga i književno-umjetničkoga stila. Na kraju rada Lj. Kolenić uspostavlja vrlo zanimljivu komparativnu analizu frazema u Belostenčevu i Habdelićevu rječniku zaključujući da se, usprkos tome što je Belostenčev rječnik bogatiji frazemima, velik broj istih frazema potvrđuje u obama rječnicima. U usporedbi s današnjim jezičnim stanjem većina se frazema iz Habdelićeva rječnika potvrđuje i danas kako u kajkavskome narječju, tako uz promjene na fonološkoj, morfološkoj, sintaktičkoj i leksičkoj razini i u ostalima dvama narječjima te u standardnome jeziku.

Na usporednu se analizu Habdelićeva i Belostenčeva rječnika nadovezuje rasprava o frazemima u dvama rječnicima Ivana Belostenca *Gazophylacium seu latino-illyricorum onomatum aerarium* i *Gazophylacium ilyrico-latinum* iz 1740. godine. *Gazophylacium* je enciklopedijski rječnik hibridne književnojezične koncepcije što se ogleda kroz unošenje brojnih sinonima iz različitih hrvatskih narječja. Predmetom su autoričina zanimanja frazemi koji se u Belostenčevu rječniku, za razliku od onih u Habdelićevu, najčešće javljaju pod onom natukničkom riječju kojom se može tumačiti značenje frazema, tako se frazem *pal sam* u *nemoć* nalazi pod natuknicom

betegujem, ili su dijelom natuknice koja se potvrđuje kao sastavnica u tome frazemu. Zbog toga je ekscerpiranje frazema za analizu u Belostenčevu rječniku bilo znatno složenije od onoga u Habdelićevu. Autorica detaljno analizira strukturni, sintaktički i semantički aspekt frazema. U strukturnome smislu ističe frazemske inačice i "kontaktne frazemske sinonime" jer se kroz njih najbolje spoznaje Belostenčeva tronarječna koncepcija. U većini je slučajeva razlika među inačicama samo u narječnim jezičnim značajkama, a polazišnim kajkavskim frazemima dodaje istoznačne čakavske i štokavske frazeme. Glede čestotnosti uporabe pojedinih riječi u frazemima, autorica zaključuje da je najviše frazema pod natunicom *Bogh*. Semantička je analiza vrlo slojevita, a svaka je teza oprimjerena. Leksičko se blago jezika, ali i Belostenčevo izuzetno leksikografsko umijeće, potvrđuje navođenjem brojnih frazemskih sinonima i antonima, činjenicom da istoznačnicom, sintagmom ili istoznačnim frazemom navodi značenje frazema, da pokušava objasniti nastanak nekih frazema i sl. Dio je semantičke analize i podjela frazema prema semantičkim poljima. S obzirom na stil u *Gazophylaciumu* se potvrđuju razgovorni i knjiški frazemi. Dio se frazema navedenih u Belostenčevu rječniku potvrđuje i danas uz izuzeće svih dijalekatskih obilježja na svim jezičnim razinama. Posebno su izdvojeni poredbeni frazemi dio kojih danas ima drugačiji tertium comparationis, odnosno riječ ili sintagmu koja dolazi nakon riječi *kak* ili *kakti*. Ivan Belostenec uvršćuje frazeme u *Gazophylacium* da bi istaknuo

svo leksičko bogatstvo jezika u kojemu se riječ može zamijeniti frazemom i obrnuto. Nezaobilazna je činjenica da se Belostenčeva "tronarječna koncepcija hrvatskoga književnoga jezika ne ogleda samo u kontaktnim sinonimima, nego možemo reći i u "kontaktnim frazemskim sinonimima" (str. 107-108).

U sljedećim se četirima raspravama analizira frazeologija književnih djela, a cjelina započinje *Frazeologijom Razgovora ugodnoga Andrije Kačića Miošića* kao najčitanijega i time za standardizacijske procese hrvatskoga jezika važnoga djela. U strukturnome su smislu važne sljedeće značajke Kačićeve frazeologije: ponavljanje frazema, prevladavanje postojeće strukture pridjev+imenica ili obratno s vrlo ograničenom distribucijom sastavnica, najčešći je pridjev *bili*; česta su sastavnica deminutivi koji zamjenjivanjem s neutralnim imenicama mogu činiti frazemske inačice; učestali su frazemi s tautologijama tipa *rano raniti*; frazemi su pretežno preuzeti iz hrvatskoga usmenoga pjesništva i sl. S obzirom na činjenicu da je *Razgovor ugodni* namijenjen puku, očekuju se frazemi iz razgovornoga stila. Ipak tomu nije tako jer pretežu frazemi iz drugoga puku bliskoga stila, iz usmene književnosti po čemu je frazeologija *Razgovora ugodnoga* bliža Kanižličevoj *Rožaliji* no Reljkovićevu *Satiru*. Reljkovićev *Satir* i Kačićev *Razgovor ugodni* povezuje činjenica da su bili vrlo čitani i da su pisani štokavskom ikavskom stilizacijom književnoga jezika. Jedan je od bitnih preduvjeta za čitanost djela primjerenost jezičnoga izričaja koju M. A. Reljković za razliku od A. Kačića postiže

elementima razgovornoga stila. Upravo je analiza leksičkih jedinica preuzetih iz toga stila tema rasprave *Rječnik i frazeologija u Reljkovićevu Satiru*. Rječnik je *Satira*, misleći pritom na ukupnost riječi i jezičnih izražajnih sredstava, preuzet iz svakodnevnoga govorenja što je razvidno kroz čestu uporabu vokativa i inače dominantno izravno obraćanje kojega je rezultat i navođenje najčešćih slavonskih osobnih imena i toponima, te uporaba stručnoga nazivlja, psovki i nekih vulgarizama. Ista se "razgovornost" potvrđuje i u frazeologiji. U raspravi se usporedbom sa standardnim hrvatskim jezikom detaljno analizira struktura frazema, posebno frazemske inačice. Autorica zaključuje da se većina strukturnih uzoraka frazema potvrđenih u M. A. Reljkovića potvrđuje i u standardnome hrvatskome jeziku uključujući i one frazeme koji zbog petrificirane strukture kao sastavnicu imaju riječ koja je danas činjenica pasivnoga sloja jezika. Autorica analizira leksičke i morfološke frazemske inačice. U leksičkima alterniraju imenice, glagoli, pridjevi i prilozi. Svaka je alternacija opimjerena i uspoređena sa suvremenim stanjem, a iz toga kao zaključak proizlazi da se u frazemskim inačicama uvijek zamjenjuju iste vrste riječi; da se jedna riječ zamjenjuje svojom istoznačnicom ili bliskoznačnicom; da zamijenjena riječ može biti sličnoga glasovnoga sustava s riječju koju zamjenjuje; da u većini frazemskih inačica alternira samo jedna riječ i unatoč toj zamjeni, ustrojstvo frazema ostaje isto. Značajka je Reljkovićeva leksika "razgovornost" što proizlazi iz primjerene uporabe leksičkih jedinica temi *Satira*. Knjiški su frazemi vrlo

rijetki, ali se iz njih iščitava dobro poznavanje frazeologije hrvatskih književnika, primjerice Marka Marulića.

Leksik razgovornoga stila s elementima naturalizma karakterizira izraz drugoga slavonskoga prosvjetitelja Vida Došena. U njegovu diskursu, kojim se autorica bavi u raspravi *Rječnik i frazeologija Aždaje sedmoglave Vida Došena*, nema neutralnih riječi, već one pripadaju niskome ili nižemu sloju. U tvorbenome je smislu zanimljiv način na koji V. Došen slaganjem ili sufiksalsnom tvorbom stvara nove riječi, poput *snaše mnogomužnice* - žene koja uz muža ima i mnogo ljubavnika. Očekivana se istost potvrđuje i u frazeologiji iako u njoj uz prevlast frazema iz razgovornoga stila ima i onih iz pisane i usmene književnosti. Jedinstvo se leksema, riječi i frazema osim u stilu potvrđuje i nastojanjem da se kontrast kao tematska okosnica djela potvrdi i u leksiku. Odatle dosta antonima i "oprečnih frazemskih parova" tipa *rič slatka: rič ljuta*. Ljiljana Kolenić raspravu zaključuje usporedbom frazeologije *Aždaje sedmoglave* s frazeologijom ostalih književnih djela 18. stoljeća i utvrđuje dosta sličnosti. U djelima s prosvjetiteljskom zadaćom kao što su *Aždaja sedmoglava* i *Satir* ima dosta razgovornih frazema, za razliku od baroknih djela, kakva je, primjerice, Kanižličeva *Rožalija*, u kojima se ostvaruju frazemi visoka stila. Zajedničko je književnicima 17. i 18. stoljeća unošenje frazema iz usmene književnosti. Dakle "frazeologija u djelu Vida Došena *Aždaja sedmoglava* sadrži bitna obilježja frazeologije hrvatskih pisaca 18. stoljeća. S jedne strane to su razgovorni frazemi karakteristični za hrvatsku prosvjetiteljsku

književnost, a s druge književni, biblijski ili iz usmenoga pjesništva, tipičniji za barokna djela" (str. 156). Pogled na frazeologiju hrvatske barokne književnosti dan je u posljednjoj raspravi *Frazeologija Kanižličeve Rožalije*. Premda se u naslovu rada autorica ograničava samo na frazeologiju, u tekstu daje i osnovne značajke rječnika. U raspravi Lj. Kolenić polazi od teze da se *narešenost* i visok barokni stil moraju potvrđivati i u izboru leksičkih jedinica. Rječnik je *Rožalije* promatrala u usporedbi s ostalim djelima 18. stoljeća, kako književnima tako i jezikoslovnima, prije svega s rječnicima u Babićevoj i Reljkovićevoj gramatici, ali i s Belostenčevim rječnikom utvrđujući pritom niz sličnosti na reprezentativnome korpusu imena ptica i mjeseci. Jezično se čistunstvo kao značajka ukupnoga filološkoga rada 18. stoljeća u Kanižličevu djelu potvrđuje navođenjem hrvatskih imena zviježđa. Frazeološka je analiza najvećim dijelom usmjerena na utvrđivanje konvergentnosti. Komparativnom analizom autorica spoznaje da je dobar dio Kanižličevih frazema preuzet iz usmenoga stvaralaštva, ali je i znatan utjecaj južnih književnika, osobito Ivana Gundulića. Premda iz usmenoga stvaralaštva crpe i M. A. Reljković i A. Kačić, frazeologija *Rožalije* sličnija je frazeologiji Kačićeva *Razgovora* od one u Reljkovićevu *Satiru* frazemi kojega su češće preuzeti iz razgovornoga jezika. Uspoređujući frazeologiju Kanižličevih djela, *Rožalije* i molitvenika, autorica potvrđuje pretpostavljenu tezu da je u molitvenicima broj frazema iz razgovornoga stila znatno manji i da su

češći biblijski frazemi. U ustrojstvu frazema prevladavaju oni sa strukturom pridjev+imenica ili obrnuto i oni kojima je glavna riječ glagol, potvrđuje se dosta frazema suprotnoga značenja: *noć crna* i *bili dan/danak*, a česte su i frazemske inačice. "Osnovno je obilježje frazeologije u *Svetoj Rožaliji* Antuna Kanižlića: česta uporaba frazema oprečna značenja, česta uporaba frazema iz usmenoga pjesništva, izostanak većega broja razgovornih frazema" (str. 175). Utjecaj frazeologije Gundulićeva *Osmana* na Kanižlićevu *Svetu Rožaliju* potvrđuje i na frazeološkoj razini jasnu vertikalu višestoljetnoga njegovanja hrvatskoga književnoga izraza.

Ovom je knjigom autorica Ljiljana Kolenić pokazala važnu ulogu neštokavaca J. Habelića i I. Belostenca u izgradnji leksika hrvatskoga književnoga jezika štokavske osnove, a analizom je kako leksikografskih

jezikoslovnih tako i književnih djela dokazala leksičke poveznice među trima za normiranje hrvatskoga jezika važnim sastavnicama - piscima Makarskoga primorja, redodržave Bosne Srebrene i Slavonije dajući time znatan doprinos povijesti hrvatskoga književnoga jezika.

I na kraju, ali ne i kao najmanje važno ističem činjenicu da ova knjiga ne donosi samo analizu, već i izuzetno vrijedne dodatke počevši od popisa toponima izdvojenih iz triju slavonskih gramatika, popisa imena iz Lanosovićeve gramatike, izdvajanja nekoliko obrazaca razgovora te frazeoloških rječnika kao dodataka svakoj od rasprava s frazeološkom tematikom koji su na kraju spojeni u svojevrsan čestotni rječnik *Frekventnih frazema u djelima hrvatskih pisaca 18. stoljeća*. Zbog toga držim knjigu *Riječ o riječima* Ljiljane Kolenić i zalogom za buduća istraživanja.

Sanja Bogović

SINTEZA RAZVOJA HRVATSKOGA POMORSKOG NAZIVLJA

Diana Stolac, HRVATSKO POMORSKO NAZIVLJE: BOŽO BABIĆ, NJEGOVI PRETHODNICI I NASTAVLJAČI.

*Rijeka: Izdavački centar, 1998. - 172 str. (Biblioteka Dometi.
Nova serija, velika edicija, knj. 128)*

Monografija dr. sc. Diane Stolac *Hrvatsko pomorsko nazivlje*, s podnaslovom *Božo Babić, njegovi prethodnici i nastavljači*, sintetizira razvoj hrvatskog pomorskog nazivlja, od njegovih začetaka do danas. Iako je u hrvatskom pomorstvu službeni jezik u 19.

stoljeću bio talijanski, počeci usustavljivanja hrvatskog pomorskog nazivlja sežu mnogo prije početaka kodifikacije hrvatskoga jezika dvadesetih godina 20. stoljeća. Ni nastavni jezik u pomorskim školama nije bio hrvatski: u Državnoj pomorskoj akademiji u Rijeci